

**STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ
A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ
NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ
REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 –
PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE**

JAROSLAV ŠEJVL¹, MIROSLAVA MAŠLÁNIOVÁ²

¹⁾ Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze, Apolinářská 4, Praha 2

Přednosta: prof. PhDr. Michal Miovský, Ph.D.

²⁾ Poliklinika AGEL, Italská 560/37, Praha 2

S ú h r n

Užívání návykových látek dětmi a dospívajícími je významným multidisciplinárním problémem, jehož kontext v právní úpravě na našem historickém území můžeme sledovat již více než 200 let. Právě multidisciplinarita tohoto jevu a snaha o jeho řešení požaduje, abychom k němu přistupovali nejen z lékařského hlediska, ale vnímali jej i jako problém v oblasti sociální, pedagogické, psychologické a právní. Právní hledisko, a to nejen z hlediska připravovaných (*de lege ferenda*) nebo realizovaných (*de lege lata*) restriktivních opatření, je významným pro možnosti komplexní a systematické práce těchto profesí. Cílem článku je stručnou a přehlednou formou představit vývoj právních nástrojů zaměřených na snížení dostupnosti návykových látek pro děti a dospívající v uplynulém století.

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Klíčové slová: návykové látky – alkohol – děti a dospívající a návykové látky – závislost

J. Šejvl, M. Mašlániová: A HUNDRED YEARS
(1922-2022) OF THE LEGAL PROTECTION
OF CHILDREN AND ADOLESCENTS FROM
ADDICTIVE SUBSTANCES IN WHAT IS TODAY
THE CZECH REPUBLIC – A CROSS-SECTIONAL
HISTORICAL STUDY

S u m m a r y

Substance use among children and adolescents is a significant multidisciplinary issue, the legal context of which can be traced back on the historical territory of what is now the Czech Republic to over 200 years ago. The multidisciplinary nature of the phenomenon and the efforts to respond to it require that we not only address it from a medical perspective but also see it as a social, educational, psychological, and legal issue. The legal aspect, not only in terms of restrictive measures as they ought to be (*de lege ferenda*) or as they are (*de lege lata*), is a major factor for comprehensive and systematic work on the part of the professions concerned. The objective of this paper is to provide a concise summary of the development of the legal tools intended to reduce the availability of addictive substances to children and adolescents in the last century.

Key words: addictive substances – alcohol – children's and adolescents' substance use – addiction

Úvod do problematiky

Návykové látky jsou užívány člověkem s vysokou mírou pravděpodobnosti již od doby, kdy se lidé živilo jako sběrači; tedy od paleolitické doby (doby kamenné) (Keller, 1976). Až do rozvoje křesťanství na historickém území

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

České republiky nemáme zachovány žádné písemné zmínky o problému s alkoholem.

První právní regule, která se – kromě jiného – zabývá i touto oblastí jsou Dekreta Břetislavova. V nich byly upraveny nejen obecné náležitosti tehdejšího společenského života, ale zabývaly se i otázkou nadměrného pití alkoholu: „A znovu promluvil kníže „Kdo zřídí krčmu, která je kořenem všeho zla, neboť odtud pocházejí krádeže, vraždy, cizoložství a ostatní neřesti, nebo ji koupí již hotovou,“ – „Bud proklet,“ dodal biskup Šebíř. A kníže pokračoval: „Ten krčmář, který by byl přistižen při porušení tohoto příkazu, ať je přivázán vprostřed tržiště ke kůlu a mrskán, dokud biřic nezemdlí, a ať je zcela oholen; jeho majetek však ať není zabaven, ale jenom pití se vylije na zem, aby se nikdo neposkrvnil prokletým douškem. Pijáci pak, pokud budou polapeni, ať nevyjdou z vězení dříve, než jeden každý složí do pokladny tři sta peněz.“ Biskup Šebíř pravil: „Co kníže rozhodl, naše moc potvrzuje“ (Sekyrka a kol., 1997).

Až do konce 16. století nebyla věnována problematice alkoholu v právním písemnictví na našem území zásadní pozornost. Existovaly sice teritoriální regulativy směřující k zamezení nadměrného pití alkoholu mezi lékaři, lékárníky, duchovními a dalšími profesemi, kde byla zvýšená pravděpodobnost způsobení újmy, ale jednalo se vždy o lokální úpravu (Duka-Zólyomi, 1976). V letech 1597 a 1599 byly v Bardějově vydány dvě publikace, jejichž autor Johannes Bocatius, varoval před účinky alkoholu. Nejednalo se o právní vymezení, ale spíše o odstrašující příklady ve formě poetických textů.

Počátky legislativní úpravy, která se zaměřila nejen na protiprávní jednání v opilství, ale i na ochranu dětí před návykovými látkami byla vydána až v roce 1852. Jednalo se o zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích. Ten upravoval několik trestných činů v oblasti léčiv a jedů, ale v jedné skutkové podstatě se poprvé věnoval i ochraně dětí. Jednalo se o trestný čin podle § 377 tohoto zákona. Trestní odpovědnost zde byla upravena takto: „budtež k témuž trestu osoby zmíněné zvláště, když dětem dávají odvar z makovic“. To ostatně potvrzuje i Gajdošíková (2001) ve své studii k historii vývoje práva v oblasti návykových látek.

Je to ale i období, kdy se v Evropě začíná rozvíjet systematická práce svépomocných skupin, jak dokládá studie Gabrhelíka a Miovskeho (2009),

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

kdy s ohledem na historické území Československa se masívně rozvíjejí zejména na slovenských farnostech (Šejvl a kol., 2019). Problém ostatních návykových látek, kromě alkoholu, tedy hlavně marihuany, opia a kokainu se ve světě začal reflektovat od poloviny 19. století. Haagská konference, jejíž závěrem byla dohoda o využívání těchto látek výlučně pro lékařské účely, nebyla po svém podpisu naplněna z důvodu vzniku první světové války. V jejím průběhu se výroba a spotřeba alkoholu sice snížila (Beneš, 1947; Jančík, 2014), ale současně pozbyla úplné kontroly a nebyly žádné informace o domácí výrobě lihovin. Během války a po ní vzrostla – s ohledem na zdravotní, sociální a psychické následky válečného konfliktu – spotřeba opioidů, zejména morfia.

Jak uvádí Beneš (1947), jen v Rakousku-Uhersku se v letech 1911-1912 vyrobilo 25.585.740 hl piva, 6.200.000 hl vína a 2.971.781 hl čistého alkoholu. Takto vyrobený čistý alkohol byl využíván jak pro přímou spotřebu (konzumaci), tak i pro další výrobu ostatních alkoholických nápojů. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku se z uvedeného množství alkoholu vyrobilo 12.221.823 hl piva, a 376.000 hl čistého alkoholu (Beneš, 1947). V předválečném roce 1912 získal stát na tzv. kořalečné dani 62.835.986,- K, a na pивní dani 62.062.889,- K, a na dani z vína 8.561.323,- K; naproti tomu nutné výdaje, které byly vydány na provoz nemocnic, blázinců, věznic a chudobinců, kam byly umísťovány lidé s následkem nadměrného užívání alkoholu nebyly nikdy nikde publikovány (kolektiv autorů, 1913).

Konec 19. a počátek 20. století je již ve znamení rozvoje protialkoholního hnutí. Již na počátku 20. století byl v Čechách založen Abstinentsní svaz a v roce 1911 zahájila provoz první protialkoholní léčebna ve Velkých Kunčicích (Šejvl a Miovský, 2017). Ta sice fungovala pouze 4 roky, ale prokázala funkčnost a nutnost takového specializovaného institucionálního provozu. Problematika užívání alkoholu dětmi byla již od počátku abstinentsního hnutí jednou z jeho výrazných priorit, která se zaměřovala na prevenci jak v rodinách, tak i ve školách (Kabrhel, 1905a; Kabrhel, 1905c). Důraz byl již na počátku 20. století kladen i na dětskou životosprávu a výživu, resp. na vyvrácení stereotypních myšlenek, že podávání alkoholu malým dětem je dobrá prevence a léčba např. na chudokrevnost (Kabrhel, 1905b). Další preventivní aktivity abstinentsního hnutí byly založeny jednak na vzdělávání a edukaci o alkoholu ve školách a jednak na pořádání protialkoholních vý-

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

stav. Patrně nejznámější z nich byla Kočovná výstava protipijácká, jejímž autorem byl P. Bedřich Konařík (Protialkoholní hlídka, 1912). Systematické právní instrumenty, které by směřovaly k ochraně dětí a dospívajících nebyly inkorporovány ani v oblasti dostupnosti alkoholu, ani jiných návykových látek. Změna přišla až po vzniku první republiky.

První právní předpis, jehož snahou bylo korigovat dostupnost návykových látek, zejm. alkoholu směrem k dětem a dospívajícím byl přijat až v roce 1922.

Metodologie

Článek je zpracován jako historická průřezová studie na základě kvalitativní obsahové analýzy léčebných a právních materiálů. Tyto materiály byly získány z veřejně dostupných zdrojů úředního charakteru. Tento přístup odpovídá pojetí kvalitativní analýzy materiálů (Miovský, 2006). Nejdříve byla zvolena klíčová slova, která byla základem k vyhledání relevantních materiálů. Jednalo se o tato klíčová slova: alkohol, návykové látky, omezení dostupnosti návykových látek, omamná a psychotropní látka, zákon, trestní zákon, trestný čin. V dalším kroku byla tato určená klíčová slova i navzájem křížena.

Zdrojem pro vyhledání požadovaných historických materiálů byly použity tyto vyhledavače: ASPI (automatizovaný systém právních informací), Google scholar, Web of Science a UKAŽ. Celkem bylo vyhledáno 74 dokumentů, z nichž bylo jako relevantních – po provedení redukce prvního a druhého řádu – vyhodnoceno 38.

Jakmile byly materiály vyhledány a byla potvrzena jejich relevance, byla provedena jejich fixace na digitální médium. Následně byly roztrženy, popsány a byly jim přiděleny příslušné kódy. Poté následovalo provedení jejich kvalitativní obsahové analýzy. Tento analytický postup odpovídal popisu podle Plichtové (1996).

Období 1918, resp. 1922 až 1939

Jednadvacetileté období od vzniku první republiky, přes druhou republiku až do vzniku Protektorátu Čechy a Morava, bylo s ohledem na užívání

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

návykových látek poměrně liberální. Problematika nadměrné výroby a užívání alkoholu byla sice předmětem určitého – byť omezeného zájmu – odborné veřejnosti, ale ostatní návykové látky zcela minuly její pozornost. Alkohol byl běžnou součástí konzumních návyků tehdejší společnosti, a jeho užívání dětmi nebylo jednak nijak regulováno. Pokud nebereme v potaz profesi pracovníků v abstinentském hnutí, nebyla konzumace alkoholu dětmi a dospívajícími považována za problematickou.

Období první republiky

Vznik první republiky v roce 1918 byl i v oblasti návykových látek doprovázen důsledky první světové války (1914 až 1918).

Hned po vzniku republiky byla dne 8. listopadu 1918 Nařízením Národního výboru československého č. 29/1918 Sb., o zřízení Československé komise lihové zřízena Československá lihová komise. Úkolem komise bylo zajistit s péčí tzv. řádného hospodáře kompletní kontrolu nad výrobou a obchodem s lihem. Lih byl významnou komoditou s výrazným finančním příjmem státu. Jako protipól této komise, byl dne 19. prosince 1919 zřízen stálý poradní sbor pro boj proti alkoholismu (Nařízení vlády republiky Československé č. 27/1920 Sb., jímž se zřizuje stálý poradní sbor pro boj proti alkoholismu). Jeho úkolem bylo připravit protialkoholní strategii nově vzniklého státu a působit i jako protiváha pro obchodním zájmům výrobců lihu, alkoholických nápojů a živnostníků (hospodských, restaurátérů, prodejců lihovin a další).

První právním nástrojem, který se pokusil cíleně a systematicky řešit užívání alkoholu dětmi a dospívajícími, byl zákon č. 86/1922 Sb., kterým se omezuje podávání alkoholických nápojů zaměřený na omezení podávání alkoholických nápojů. Byť tento zákon necílil pouze na děti a dospívající, a jeho účelem bylo zejm. limitovat spotřebu alkoholických nápojů v tehdejší Československu, podařilo se do něj prosadit i ustanovení, jejichž cílem bylo právě dospívající populaci od alkoholických nápojů ochránit. Je samozřejmě samostatnou svébytnou otázkou, nakolik je takový právní nástroj účinný, pokud děti a dospívající mají negativní vzory v rodině a pokud jsou jim alkoholické nápoje v rodině – jako součást výchovy a sociálních vztahů – podávány.

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Citovaný zákon hned ve svém prvním ustanovení stanovoval věk, od kterého mohly být alkoholické nápoje dostupné, resp. a contrario stanovoval věk, do kterého byly zakázány. *„Podávati alkoholní nápoje všech druhů (pivo, víno, ovocné víno, kořalku, likéry, slivovici, rum atd.) dětem a osobám nepřekročivším 16. roku, po případě 18. roku (§ 3, odst. 1.) (mladistvým), i když jsou v průvodu dospělých, ve veřejných místnostech (hostincích, kavárnách, restauracích, výčepch, obchodech, automatech, bufetech a pod.), dále na výletištech, poutích a pod. k požití na místě se zakazuje“.*

Co se považovalo za alkoholický nápoj, upravovala příslušná prováděcí vyhláška (vyhláška č. 174/1922 Sb., jímž provádí se zákon ze dne 17. února 1922, čís. 86 Sb. z. a n., kterým se omezuje podávání alkoholních nápojů). Byl to nápoj, který obsahoval více než 0,5 % alkoholu. Ten, u koho byla pochybnost, zda splňuje podmínku věku, ten byl povinen se prokázat jakýmkoli průkazem, že dovršil 16., resp. 18. rok. To v praxi znamenalo, že pivo a víno mohlo být prodáváno osobám starším 16 let a ostatní alkoholické nápoje osobám starším 18 let. Restrikce, kterou zákon upravoval, se vztahovala i na to, že dospělí nesměli dětem dávat alkoholické nápoje nebo dovolovat, aby je ochutnávali. Zde je již patrná legislativní snaha ochránit děti a dospívající před negativním vlivem alkoholu, ale i úspěch protialkoholního hnutí, kterému se podařilo výrazně upozornit na škodlivost alkoholu, zejména pokud je podáván dětem. Odpovědnost za porušení zákona měl nejen ten, kdo alkoholický nápoj mladistvému podal nebo prodal, ale i ten, na koho bylo vydáno živnostenské oprávnění. Odpovědnost za požívání alkoholických nápojů v rodinách byla uložena rodičům dětí; prováděcí vyhláška zakazovala i pouhé přípitky pro děti (tzv. zavdávání).

Co tehdejší legislativa neupravovala, to bylo odnášení alkoholických nápojů pro oprávněné osoby (např. rodiče) mimo jejich prodejnu. Na to se restrikce zákazu prodeje nevztahovala. Určité omezení dostupnosti v tomto případě mohlo být provedeno tak, že rodiče nebo ti, kterým byli děti svěřeny mohli prohlásit, že si nepřejí prodej alkoholu dětem, a to i pro donášku.

Rizikosti užívání alkoholu si byli zákonodárci vědomi i s ohledem na kulturní akce, u kterým bylo povoleno podávání pouze piva a vína. Tento zákaz se vztahoval i na přísady k nealkoholickým nápojům, tedy např. na rum, který by se podával k čaji nebo kávě.

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Období druhé republiky

Období druhé republiky, které se počítá od Mnichovské dohody do odtržení Slovenska a vzniku samostatného Slovenského státu a den poté, vzniku Protektorátu Čechy a Morava žádným zásadním způsobem neovlivnilo legislativní vývoj v oblasti návykových látek. Zde jen považujeme za nutné připomenout, že vznik Druhé republiky, který byl v příčinné souvislosti s Mnichovskou dohodou, dal zaniknout první československé protialkoholní léčbě v Tuchlově (Šejvl a Miovský, 2018).

Protektorát Čechy a Morava

Během protektorátního období byla situace v oblasti dostupnosti alkoholu výrazně zhoršená. Alkohol byl prodáván v rámci přidělového systému, rozmohla se domácí výroba (pálení), a to včetně ovocných vín. To způsobovalo rozvoj nelegálního obchodu s alkoholem a jeho malou dostupnost pro svoji vysokou cenu. Výrazně se zhoršila situace pro závislé na alkoholu, neboť alkoholismus byl považován za sociální deviaci (stejně jako žebrota nebo prostitute), resp. za asociální chování, a hrozil trestní postih, a to včetně preventivní vazby (Výnos říšského ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937).

Období 1945 až 1990

Toto období bylo již od svého počátku ve znamení ruského vlivu i v této oblasti, zejm. pokud šlo o konzumaci alkoholu. Přes všechny proklamace varující před negativním vlivem alkoholu, neměl ruský režim ani přicházející komunistický režim snahu zásadním způsobem nadměrnou spotřebu alkoholu reálně řešit. Naopak k této problematice přistupoval s černobílým vnímáním problému, které mu bylo vlastní. Pokud piják byl schopen regulovat svoje chování, jeho spotřebu alkoholu nikdo neřešil. Pokud narušoval tzv. socialistické soužití anebo to uznali reprezentanti režimu za vhodné či účelné, bylo možné využít takové právní nástroje, které byly v průběhu dalších let nastaveny. Primárně se jednalo o možnost, aby příslušný národní výbor tzv. výměrem rozhodl o poukázání „pijáka“ do léčby. Na prevenci smě-

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

rem k dětem a dospívajícím nebyl kladen žádný zásadní důraz a faktická změna v tomto přístupu začala být patrná až v polovině roku 1989.

Období 1945 až 1948

V období tzv. třetí republiky se stát zabýval zcela jinými problémy, než byla oblast návykových látek. Problém zejm. nadměrného užívání alkoholu byl zřetelným důsledkem protektorátního období a druhé světové války. Alkohol působil jednak jako stimulant v euforickém období a jednak i jako sedativum pro ty, kteří prožili traumata spojená s tímto obdobím. V rámci specifické sebededikace fungoval jako terapeutikum v důsledku prožitých válečných a protektorátních strastí.

Období 1948 až 1990

Teprve až v roce 1948 byl schválen nový zákon (zákon č. 87/1948 Sb., o potírání alkoholismu), jehož cílem bylo systematicky a podrobněji upravit danou problematiku. Cílem bylo snižovat nadměrné užívání alkoholu ve společnosti a poprvé zde byla zmíněna i preventivní role zákona, tedy ochrana lidského života, zdraví, vzdělání/výchova ke střídmému užívání alkoholu a zajištění léčby závislých.

Tento zákon byl aplikován za využití zákona o poradenské zdravotní péči (zákon č. 49/1947 Sb., o poradenské zdravotní péči). Jeho cílem byla primárně preventivní a ochranná péče, a to nejen s ohledem na zdravotní podmínky, ale i sociální pomoc. Odpovědnost za aplikaci zákona měli příslušné (krajské a okresní) národní výbory, které za tím účelem zřizovaly (krajské a okresní) ústavy národního zdraví. V rámci ochrany zdraví dětí a péče o nich se postupovalo ještě v souladu se zákonem o organizaci péče o mládež (Zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež).

Zákon o potírání alkoholismu upravil zákaz prodeje, podávání, nabízení, zprostředkování nebo umožnění požívání alkoholických nápojů – kromě jiného – i osobám mladším 18 let. Tento zákaz se ale nevztahoval na podávání piva mladistvým, kteří jej odnášeli mimo živnostenskou provozovnu, za situace, kdy bylo určeno ke konzumaci pro osoby starší 18 let.

Za ne příliš zdařilé lze považovat, že definice alkoholického nápoje se

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

oproti předchozímu zákonu změnila. Došlo k navýšení z obsahu 0,5 na 0,75 objemových procent alkoholu (etanolu).

Odpovědnost za porušení prodeje alkoholických nápojů dětem a dospívajícím měl jak ten, kdo jim nápoj prodal, tak i osoba odpovědná za provozovnu. Odpovědnost za to, aby děti a dospívající nepožívaly alkoholické nápoje měli i rodiče nebo jiní zákonní zástupci. V případě pochybnosti o věku bylo nutné předložit úřední průkaz. Tento zákon byl účinný do 27. prosince 1962.

Dne 27. prosince 1962 nabyl účinnosti nový zákon o boji proti alkoholismu (zákon č. 120/1962, Sb. o boji proti alkoholizmu). Na jeho přípravě se podíleli i odborníci řad lékařů působících v protialkoholních léčebnách.

Jeho zaměření v problematice alkoholu se opět rozšířilo. Cílem zákona bylo nejen snižovat nadměrné požívání alkoholu ve společnosti, ale kromě jiného v případě těhotenství a u dětí a dospívajících (mladistvých). Definice alkoholického nápoje zůstala zachována; tedy rozsah obsahu etanolu zůstal zachovaný.

Zákon zřídil na ministerstvu zdravotnictví ústřední protialkoholní sbor. Hlavní úkoly v protialkoholní činnosti měly opět příslušné národní výbory. Jejich úkolem bylo – kromě jiného – i propagovat a organizovat využití volného času, zejména u dětí a mládeže a chránit mládež před vlivem alkoholu. Vzdělávání mělo být prováděno i organizováním populárních i odborných přednášek protialkoholního obsahu na školách, které byly určeny jak pro žáky, tak i pedagogy. Důraz měl být kladen i na ochranu dobrých rodinných vztahů a zdravý vývoj mládeže.

Tento zákon omezoval prodej a podávání alkoholických nápojů osobám mladším 18 let, i osobám, které nemohly svůj věk prokázat průkazem totožnosti. Bylo zakázáno i zprostředkovat nebo umožňovat požívání takových nápojů osobám mladším 18 let. Nové ustanovení upravovalo zákaz osobám mladším 15 let, pokud nebyly v doprovodu zletilých osob, do jejichž péči byly svěřeny, vstupovat po 20. hodině do veřejných místností, kde se podávají alkoholické nápoje.

Opětovně zůstala kodifikována možnost prodeje piva osobám mladším 18 let, pokud je odnášejí mimo provozovnu pro dospělé osoby.

Tento zákon byl jen částečně nahrazen novým zákonem, který nabyl účinnosti 1. července 1989 (zákon č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi). Jednalo se – z pohledu ochrany dětí a dospí-

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

vajících před návykovými látkami – o velmi významný předpis, který se dané problematice věnoval. Do té doby byl v podstatě za zásadní problém považován pouze alkoholismus, který se stát snažil řešit již shora uvedenými zákony. Dále byly veřejnou správou řešeny pouze omamné a psychotropní látky, a to trestními předpisy průběžně od roku 1923. Oblast tabáku nebyla řešena žádným způsobem. Teprve tento zákon vydefinoval, byť z dnešního pohledu ne příliš dobře – alkoholismus a tzv. jiné toxikomanie, a to včetně kouření. Cílem tohoto zákona bylo „*chránit občany i společnost před škodlivými účinky alkoholismu a jiných toxikomanií včetně kouření, odstraňovat jejich příčiny a následky a vytvářet tím příznivější předpoklady pro další rozvoj socialistické společnosti*“ (§ 1).

Definice alkoholického nápoje se nezměnila, byly za něj považovány lihoviny, destiláty, víno, pivo a jiné nápoje, které obsahují více než 0,75 objemového procenta alkoholu. Jinými návykovými látkami byly látky jiné než alkohol; tedy omamné látky, psychotropní látky a ostatní chemické látky, jejichž užívání mohlo vyvolat závislost osob na nich, poškozovat zdraví a vést k jiné toxikomanii než alkoholismu.

Zákon již vnímal i problematiku pasivního kouření a považoval jej za zdraví škodlivé. To do té doby nebyla tato oblast nijak řešena. Zákon přinesl i definici závislé osoby. Ochrana před alkoholismem a jinými toxikomaniemi včetně kouření se měla uskutečňovat zejména výchovou, omezujícími opatřeními, ošetřením v protialkoholní záchytné stanici, léčebně preventivní péčí, sociální péčí, ukládáním pokut podle tohoto zákona a postihem podle jiných právních předpisů.

Jednou z hlavních cílových skupiny byly děti a mládež ve školách a školských zařízeních, kde měla být prevence zaměřena na škodlivost při požívání alkoholických nápojů, užívání jiných návykových látek a kouření, s důrazem na vysvětlování zásad zdravého způsobu života a vedení ke zdraví prospěšnému využívání volného času dětí.

Bylo zakázáno prodávat nebo podávat alkoholické nápoje, anebo jinak umožňovat jejich požívání osobám mladším 18 let a prodávat tabákové výrobky osobám mladším 16 let. Odpovědnost za dodržování zákona měli nejen prodejci těchto látek, ale povinnost byla kladena i zákonné zástupce dětí.

V případě, že byla protialkoholní záchytné stanici hospitalizována osoba

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

mladší 18 let, mělo zdravotnické zařízení povinnost o této skutečnosti informovat nejen příslušné zdravotnické zařízení, které mělo dítě v pediatrické péči, ale i jeho zákonného zástupce.

Období po roce 1990

Přelom roku 1989 a 1990 přinesl zásadní společensko-politické změny, které se odrazily rovněž do problematiky návykových látek. Rozvolnění společenských poměrů, pád společenských a hierarchických bariér, otevření hranic, touha po dříve nedostupném zboží a zážitcích, příchod cizinců na území Československa a další změny, to vše participovalo i na rozvoji užívání návykových látek. Zatímco užívání alkoholu a tabáku bylo do roku 1990 v podstatě společenskou normou, a i u dětí a dospívajících bylo bez zásadních výhrad tolerováno, období po roce 1990 se nese již v duchu komplexního spektra zne/užívání návykových látek – tedy k dvěma nejčastěji komoditám přidaly i ostatní omamné a psychotropní látky.

Období 1989 až 2006

Prevence i vymáhání dodržování zákonů bylo – zejm. v počátku devadesátých let v oblasti návykových látek velmi komplikované. Byť zejména bezpečnostní složky reagovaly v oblasti nelegálního obchodu poměrně rychle (např. vznik Protidrogové brigády 1. listopadu 1991), prevence a léčba zaměřená na děti a dospívající takový vývoj nezaznamenala. Vznikala sice první nestátní zařízení určená pro léčbu závislostí (např. DropIn, Sananim), ale zařízení určená cíleně pro závislé děti a dospívající nebyla zdravotnická, ale spíše je suplovala zařízení dětské ústavní péče. Právní předpis, který by řešil otázky užívání alkoholu, tabáku, omamných a psychotropních látek dětmi, závislost, ukládal gestorství v prevenci a vymezoval alespoň základy adiktologické péče, musel na své projednání a schválení počkat až do roku 2005.

Ještě před přijetím tohoto zákona vzniklo první specializované zdravotnické zařízení určené pro akutně intoxikované děti a dospívající – Dětské a dorostové detoxifikační centrum v Nemocnici Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze (Koranda, 2016). I přes to, že se nejednalo o legis-

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

lativní nástroj, vznik tohoto centra, jeho rozvoj a fungování umožnilo vnímat akutní dětskou intoxikaci z jiného úhlu pohledu a mít i relevantní zdravotnická data jako podklad pro návrhy legislativních změn.

Dne 1. ledna 2006 tedy nabyl účinnost nový zákon (Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů), který komplexně nahradil již zmiňovaný zákon č. 37/1989. Jednalo se o první zákon, který plně reflektoval nejen společenskou změnu po roce 1989, ale snažil se reagovat i na prudký vývoj v oblasti zne/užívání návykových látek.

Cílem tohoto zákona bylo stanovit a) opatření směřující k ochraně před škodami na zdraví působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami, b) opatření omezující dostupnost tabákových výrobků a alkoholu a c) působnost správních úřadů a orgánů územních samosprávných celků při tvorbě a uskutečňování programů ochrany před škodami působenými užíváním tabákových výrobků, alkoholu a jiných návykových látek.

První výrazná změna spočívala v odlišné definici alkoholického nápoje. Za alkoholický nápoj byla považována lihovina, víno a pivo; a jakýkoli jiný nápoj, pokud obsahuje více než 0,5 objemového procenta alkoholu. Objevila se zde rovněž definice škodlivého užívání, za které byl považován způsob užívání tabákových výrobků, alkoholu nebo jiných návykových látek, vedoucí k poškození tělesného nebo duševního zdraví uživatele. Škody působené návykovými látkami byly definovány jako škody, které zahrnují poškození zdraví, zejména závažná chronická onemocnění, úrazy, otravy a škody způsobené dopravními nehodami, poškození plodu v těhotenství, předčasná úmrtí, sociální problémy, zejména ztrátu zaměstnání a rodinné problémy, včetně škod ekonomických souvisejících s užíváním těchto látek, požáry a kriminalitu.

Byl zakázán prodej tabákových výrobků a tabákových potřeb pomocí prodejních automatů, u nichž nebylo možné vyloučit prodej osobám mladším 18 let věku, stejně tak jako i veškeré další formy prodeje, při kterých nebylo možno ověřit věk kupujícího. Prodej tabákových výrobků osobám mladším 18 let byl rovněž zakázán. Byl zakázán i prodej výrobků napodobujících tvar a vzhled tabákových výrobků ve formě potravinářských výrobků nebo hraček (typicky se zde jednalo o tzv. cigaretové žvýkačky). A zákon se snažil

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

působit i preventivně, a proto byl zakázán prodej tabákových výrobků na kulturních, společenských a sportovních akcích určených pro osoby mladší 18 let. Stejně tak bylo zakázáno kouřit ve vnějších i vnitřních prostorách všech typů škol a školských zařízení.

Oblast dostupnosti alkoholu pro děti a dospívající byla upravena obdobně. Zákon zakázal prodej a dovoz hraček napodobujících tvar a vzhled alkoholických nápojů. Oproti tabákovým výrobkům zde ale odlišnost je – nebylo zakázáno prodávat potravinářské výrobky, které napodobují tvar alkoholického nápoje. Není bez zajímavosti, že tato disproporce zůstala v legislativě dodnes, a dětem tedy nemůžeme prodávat cigaretové žvýkačky, ale můžeme jim prodávat tzv. dětské šampaňské. Byl stanoven zákaz prodávat nebo podávat alkoholické nápoje osobám mladším 18 let a obecně byl tento prodej zakázán na všech akcích určených osobám mladším 18 let.

Prodej alkoholických nápojů pomocí prodejních automatů, u nichž nebylo možné vyloučit prodej osobám mladším 18 let věku, nebo umístěných v prostorách, do nichž mají vstup osoby mladší 18 let, byl zakázán. Stejně tak i veškeré další formy prodeje, při kterých nebylo možné ověřit věk kupujícího, byly zakázány.

V případě, že došlo k hospitalizaci osoby mladší 18 let na záchytné protialkoholní stanici, bylo toto zdravotnické zařízení povinné podat informaci registrujícímu praktickému lékaři a zákonnému zástupci této osoby. Při přijetí osoby mladší 18 let se tato skutečnost oznamovala rovněž orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Za přínos bylo možné považovat vznik povinnosti provést krátkou intervenci. Zdravotničtí pracovníci byli při výkonu svého povolání povinni u osob užívajících tabákové výrobky, alkohol nebo jiné návykové látky provést krátkou intervenci spočívající ve včasné diagnostice škodlivého užívání. Zákon rovněž nově definoval typy odborné péče poskytované osobám škodlivě užívajícím tabákové výrobky, alkohol nebo jiné návykové látky a osobám na těchto látkách závislým. Cílem této péče bylo mírnění škod na zdraví působených návykovými látkami. Tato odborná péče mohla být poskytována jak ve zdravotnických zařízeních, tak i zařízeních sociální péče, popřípadě v jiných zařízeních, které byly zřízeny za tímto účelem.

Za jednotlivé typy odborné péče o osoby závislé na tabákových výrobcích, alkoholu nebo jiných návykových látkách byla považována:

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

a) akutní lůžková péče, kterou byla diagnostická a léčebná péče poskytována pacientům, kteří se požitím alkoholu nebo jiných návykových látek uvedli do stavu, v němž jsou bezprostředně ohroženi na zdraví, případně ohrožují sebe nebo své okolí,

b) detoxifikace, kterou byla léčebná péče poskytována ambulantními a ústavními zdravotnickými zařízeními při předcházení abstinenčnímu syndromu,

c) terénní programy, kterými byly programy sociálních služeb a zdravotní osvěty pro problémové uživatele jiných návykových látek a osoby na nich závislé,

d) kontaktní a poradenské služby,

e) ambulantní léčba závislostí na tabákových výrobcích, alkoholu a jiných návykových látkách,

f) stacionární programy, které poskytovaly nelůžkovou denní léčbu problémovým uživatelům a závislým na alkoholu a jiných návykových látkách, jejichž stav vyžadoval pravidelnou péči bez nutnosti vyčlenit je z jejich prostředí,

g) krátkodobá a střednědobá ústavní péče, kterou byla léčba problémových uživatelů a závislých na alkoholu a jiných návykových látkách ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče v obvyklém rozsahu 5 až 14 týdnů,

h) rezidenční péče v terapeutických komunitách, kterou byl program léčby a resocializace ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče a v nezdravotnických zařízeních v obvyklém rozsahu 6 až 15 měsíců,

i) programy následné péče, které zajišťovaly zdravotnická zařízení a jiná zařízení; obsahovala soubor služeb, které následovaly po ukončení základní léčby a pomáhaly vytvářet podmínky pro udržení abstinence a

j) substituční léčba, kterou byla krátkodobá nebo dlouhodobá léčba závislosti na návykových látkách, jež spočívala v podávání nebo předepisování látek nahrazujících původní návykovou látku, byla prováděna ve zdravotnických zařízeních ambulantní péče pod vedením lékaře; zdravotnická zařízení, která poskytovala substituční léčbu, byla povinna hlásit pacienty do Národního registru uživatelů lékařsky indikovaných substitučních látek, zřízeného na základě zvláštního právního předpisu.

Byť se zákon věnoval převážné části problémů, vývoji v této oblasti přestal za relativně krátké období stačit. Zejména problematika kouření nebyla

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

dostatečně upravena jednak díky nově vznikajících produktům – elektronickým cigaretám, výrobkům prodávaným na principu zahřívání tabáku, bylinným výrobkům určeným ke kouření, nikotinovým sáčkům a dalším obdobným produktům. Právě výzkum a poznání problematiky kouření (Raisová a kol., 2020) a alkoholu (Jandáč a kol., 2019; Horáková a kol., 2020) byly významnými spouštěči legislativních změn.

Období 2017 až 2020

Ke dni Světového dne proti tabáku nabyly účinnosti nový zákon, který se komplexně věnoval problematice návykových látek (zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek). Jedná se o zákon, který prošel třemi novelami a je účinný do současné doby.

Zákon upravuje opatření k ochraně před škodami působenými užíváním návykových látek a působnost správních úřadů a územních samosprávných celků při přijímání a provádění opatření podle tohoto zákona.

Nově upřesnil definici návykové látky, kterou se pro účely tohoto zákona rozumí alkohol, tabák, omamné a psychotropní látky a jiné látky s psychoaktivními účinky, jejichž užívání může vést nebo se podílet na vzniku a rozvoji duševních poruch a poruch chování. Upřesnil rovněž definici tabákového výrobku, kuřácké pomůcky, bylinného výrobku určeného ke kouření, elektronické cigarety. Definice alkoholického výrobku zůstala totožná jako v předchozí úpravě.

Zákon už se skutečně věnuje více ochraně dětí a dospívajících, než jakékoliv předchozí zákony. Posun v této oblasti je nepopíratelný.

Je zakázáno prodávat tabákové výrobky, kuřácké pomůcky, bylinné výrobky určené ke kouření a elektronické cigarety ve zdravotnickém zařízení a v prostorech souvisejících s jeho provozem, ve škole a školském zařízení, v zařízení sociálně-právní ochrany dětí, v provozovně, kde je provozována živnost, jejímž předmětem je péče o děti do 3 let, v prostoru, kde je poskytována služba péče o dítě v dětské skupině, nebo v zařízení, kde je uskutečňována mimoškolní výchova a vzdělávání, nezařazeném do rejstříku škol a školských zařízení, na akci určené převážně pro osoby mladší 18 let, a v prodejně s převážujícím sortimentem zboží určeného pro osoby mladší 18 let.

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Rovněž je zakázáno prodávat tabákové výrobky, kuřácké pomůcky, bylinné výrobky určené ke kouření a elektronické cigarety prostřednictvím prodejního automatu, nelze-li vyloučit prodej těchto výrobků osobě mladší 18 let. S ohledem na toto vymezení musí prodejce prodávající tyto výrobky prostřednictvím automatu, zajistit ověření věku kupujícího. Je zakázáno prodávat kuřácké pomůcky osobě mladší 18 let.

Zůstal zakotven zákaz prodeje a výroby potravinářských výrobků a hraček napodobujících tvar a vzhled tabákových výrobků nebo kuřáckých pomůcek, a i jejich dovoz.

Oblast ochrany před vlivem alkoholických nápojů je rovněž poměrně rozsáhle upravena, ale jsou zde patrná místa, která by snesla i lepší úpravu.

Alkoholické nápoje je zakázáno prodávat – kromě jiného – ve škole a školském zařízení, nejde-li o prodej nebo podávání v prostoru školy a školského zařízení využívaného v rámci soustavné přípravy na budoucí povolání v oborech vzdělání se zaměřením na gastronomii, hotelnictví, zemědělství, potravinářství nebo potravinářskou chemii (byť je zde možná výjimka, pokud neprobíhá vyučování nebo výchovná činnost a po kterou provozovatel školy nebo školského zařízení tento prostor poskytl pro jiné účely, než je určen), v zařízení sociálně-právní ochrany dětí, v provozovně, kde je provozována živnost, jejímž předmětem je péče o děti do 3 let, v prostoru, kde je poskytována služba péče o dítě v dětské skupině, nebo v zařízení, kde je uskutečňována mimoškolní výchova a vzdělávání, nezařazeném do rejstříku škol a školských zařízení a na akci určené převážně pro osoby mladší 18 let.

Je zakázáno prodávat alkoholické nápoje prostřednictvím prodejního automatu a samozřejmě zákon zakazuje prodávat nebo podávat alkoholický nápoj osobě mladší 18 let.

Je zakázán prodej a výroba hraček napodobujících tvar a vzhled obalu alkoholických nápojů, včetně jejich dovozu.

Jako problém lze v rámci ochrany dětí před vlivem alkoholu spatřovat ustanovení § 16 tohoto zákona. To upravuje následující: „zjistí-li prodejce, který prodává alkoholické nápoje v prodejně, provozovně stravovacích služeb, provozovně výrobce vína, ubytovacím zařízení nebo dopravním prostředku, že se v tomto prostoru zdržuje osoba mladší 18 let, která je zjevně pod vlivem alkoholu, je povinen tuto osobu vyzvat k opuštění tohoto prostoru“.

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

ru. Tato osoba je povinna výzvy uposlechnout“. V důvodové zprávě k tomu ustanovení je uvedeno, že: „cílem je zamezit konzumaci alkoholu nezletilými a působit v této oblasti preventivně“ (Důvodová zpráva k zákonu č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek).

Není zcela zřejmé, jaká prevence je zde míněna. Snaha, aby osoba mladší 18 let již dále nekonzumovala alkohol by – podle našeho názoru – měla být dosažena jinými prostředky. Rovněž zcela absentuje povinnost poskytnout jakoukoli další intervenci, která by vedla k ochraně života a zdraví.

Tento zákon upravuje i povinnost orientační diagnostiky, krátké intervence a odborné péče.

Diskuse a závěr

Rizika intoxikace návykovými látkami u dětí a dospívajících jsou známá již po staletí. První restriktce směřující k ochraně dětí před návykovými látkami najdeme již v říšském trestním zákoníku, kde bylo trestáno podávání odvaru makovic dětem (zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích). Na počátku 20. století se na našem území systematicky rozvíjí protialkoholní hnutí, jehož jednou komponentou je i ochrana dětí a dospívajících před alkoholem, resp. snižování dostupnosti alkoholu. Až do roku 1922 nebyla ochrana dětí před návykovými látkami – specificky před alkoholem nijak řešena. První změnu přinesl zákon č. 86/1922 Sb., kterým se omezuje podávání alkoholních nápojů. Ten v § 1 omezoval dostupnost všech alkoholických nápojů pro děti mladší 16 let. Příslušná prováděcí vyhláška stanovila, že tento zákaz se vztahuje rovněž na „zavdávání si“ – tedy na slavnostní připitky. Otázka užívání jiných návykových látek, zejm. tabáku nebyla žádným způsobem řešena, a to ani z medicínského ani z právního, sociálního, výchovného či jiného hlediska. Zásadní změnu nepřinesl ani zákon č. 87/1948 Sb., o potírání alkoholismu, který opět zcela ignoroval problematiku tabakismu. Jeho hlavním přínosem bylo vydání prováděcího předpisu – vyhlášky ÚL 12/48, kterou se vydávají prozatímní směrnice pro zřizování a provoz poraden pro boji proti alkoholismu a jiným toxikomaniím. To už znamenalo progresivní rozvoj vzniku tzv. AT (alkohol a toxi) ambulancí na celém území republiky, ale nijak nesnižovalo dostupnost alkoholu směrem k dětem. Byť byly tyto AT ambulance primárně urč-

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

ny pro dospělé pacienty, mohly plnit jednak preventivní roli v rámci spolupráce s rodinou, kde byl jeden z jejích členů závislý a rovněž mohly edukčně působit v rámci *harm reduction* rizikového chování v rodině. V roce 1957 byla založena na samostatném protialkoholním oddělení u Apolináře AT poradna pro mladistvé. Jedná se o první zařízení svého druhu a vedoucím lékařem zde byl MUDr. Jan Mečíř. Tato poradna neměla své legislativní zakotvení a byla zřízena pouze s ohledem na vnitřní předpisy Všeobecné fakultní nemocnice. Jednalo se ovšem o ambulantní zařízení a v případě nutnosti hospitalizace byla situace řešena zejm. za spolupráce dětských psychiatrických oddělení, při zdravotních komplikacích i ve spolupráci s dalšími obory – zejm. interním lékařstvím (Mečíř, 1989).

Ani další právní předpis, kterým byl zák. č. 120/1962 Sb., o boji proti alkoholismu nepřinesl podstatné změny v této oblasti, kromě jediné. Věková hranice dostupnosti alkoholu byla alespoň zvýšena z 16 na 18 let. Teprve až zákon č. 37/1989 Sb., zařadil kouření tabáku jako zvláštní druh toxikomanie a omezil dostupnost tabákových výrobků pro osoby mladší 18 let. Stejně tak už i v tomto zákoně objevil pojem omamných a psychotropních látek. Zákon stanovil i ochranu před návykovými látkami takto: ochrana před alkoholismem a jinými toxikomaniemi včetně kouření se uskutečňuje zejména výchovou, omezujícími opatřeními, ošetřením v protialkoholní záchytné stanici, léčebně preventivní péčí, sociální péčí, ukládáním pokut podle tohoto zákona a postihem podle jiných právních předpisů. I přes jasné poznání, že péči o závislé není vhodné subsumovat obecnou psychiatrickou péčí (Šejvl a kol., 2020), tedy nespécifickou pomocí, nepočítal ani právní a ani zdravotnický systém s odklonem od tohoto modelu. Praxe aplikovaná zejm. v samostatném protialkoholním oddělení Všeobecné fakultní nemocnice, ve Šternberku, v Červeném Dvoře, v Brně Černovicích, ale v Bratislavě a v dalších specifických zařízeních ukazovala na nutnost takto individualizovaného specializovaného přístupu.

Koncept specializované specifické léčby určené pro závislé děti přichází až se společenskými změnami v roce 1989, a to jednak s ohledem na významné rozšíření návykových látek otevřením hranic a tím zvýšením počtu experimentujících a závislých dětí a jednak i vznikem a rozvojem specifických zařízení, včetně terapeutických komunit.

Až zákon 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

nými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů stanovil dostupnost pro alkohol i tabákové výrobky od 18 roku života. Ostatní návykové látky – omamné a psychotropní byly reflektovány zejm. přestupkovým a trestním právem. Byl to jeden z klíčových zákonů, který vydefinoval i prevenci v oboru adiktologie a jasně poukazoval na nutnost specifické adiktologické péče.

V roce 2003 vzniklo první specializované ústavní zařízení pro intoxikované děti a dospívající v nemocnici Milosrdných sester sv. Karla Boromejského (Koranda, 2016), kde bylo funkční až do prosince 2020. Od 1. ledna 2021 jsou součástí Psychiatrické kliniky VFN v Praze (Miovský, 2019).

Jak vyplývá ze studie ESPAD, 54 % šestnáctiletých studentů někdy v životě kouřilo cigarety (23,6 % kouřilo v posledních 30 dnech a 10,3 % kouří denně). Průměrný věk první zkušenosti s tabákovým výrobkem dosahoval 12,9 roku. Alkohol užilo v životě 95 % studentů, v posledních 30 dnech jej pilo 62,7 % respondentů. Průměrný věk konzumace první sklenice alkoholu je 13,1 roku. Přes 91 % respondentů pilo někdy v životě energetický nápoj a přes 40 % pilo energetický nápoj v kombinaci s alkoholem. Více než 29,3 % studentů vyzkoušelo v životě nelegální návykovou látku (Chomynová a kol., 2019).

Jak vyplývá jak z přehledové studie právních materiálů, tak i z dat, která máme k dispozici o užívání návykových látek dětmi a dospívajícími, je zřejmé, že společnost nemůže vystačit pouze s právní regulací tohoto problému ve smyslu snižování dostupnosti těchto látek pomocí běžných právních regulativů a snižování nabídky pomocí instrumentů trestního práva. Celý problém je mnoho vrstevný a zasahuje do celého spektra humanitních lidských činností – prevence (primární, sekundární, terciární), *harm reduction*, právo (správní i trestní), psychologie a výchova, institucionální i rodinná.

Poznámky

Afiliace: Článek vznikl v rámci projektu ZD-ZDOVA1-012 – Vývoj a pilotní ověření regionálního vzdělávacího modulu prevence duševního onemocnění dětí a dospívajících s důrazem na rizikové chování.

Konflikt zájmů: Autoři bez konfliktu zájmů

Prohlášení prvního autora: Práce nebyla publikovaná ani zadaná k publikování

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

v jiném časopise, ani na internetu. Spoluautorka souhlasí s publikováním práce v předloženém znění.

Role autorů: První autor zpracoval design článku, vyhledal zdrojovou literaturu, provedl metodologické zpracování a vypracoval článek; následně provedl finální revizi textu. Druhá autorka provedla kompletní revizi článku a jeho obsahovou korekturu.

L i t e r a t ú r a

- Beneš, E.:* Problém alkoholové výroby a abstinence. Praha: Čsl. Abstinentský Svaz v Praze, 1947
- Důvodová zpráva k zákonu č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek
- Duka-Zólyomi, N.:* Chápání alkoholizmu ako spoločenského javu v predosvietenskej dobe v súvislosti s niektorými povolaniami. Alkoholizmus a drogové závislosti, 11, 1976, 3, s. 74 – 77
- Gabrhelík, R. – Miovský, M.:* History of Self-Help and „Quasi-Self-Help“ Groups in the Czech Republic Development and Current Situation in the Institutional Context of Drug Services. Journal of Groups in Addiction & Recovery, 4, 2009, 3, s. 137 – 158
- Gajdošíková, H.:* Nástin historie právní úpravy drogových trestných činů na historickém území Čech, Moravy a Slezska. Adiktologie, 1, 2001, (1S), s. 15 – 21
- Horáková, M. – Bejtkovský, J. – Barešová, P. – Urbánek, T.:* Alcohol Consumption among the Member States of the European Union in Relationship to Taxation. Adiktologie, 20, 2020, (1-2), s. 47 – 56
- Chomynová, P. – Csémy, L., – Mravčík, V.:* Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2019. Zaostřeno 6, 2020, 5, s. 1 – 20
- Jančík, D.:* Pít či nepít – tj., oč tu běží. Střety příznivců a odpůrců abstinence v meziválečném Československu. Historická sociologie, 2014, 1, s. 47 – 69
- Jandáč, T. – Richterová, L. – Štastná, L.:* Rodičovská kontrola a vřelost ve vztahu k pití alkoholu dětmi. Adiktologie preventivní léčebné praxi, 2, 2019, 1, s. 48 – 54
- Kabrhel, G. a kol.:* Časopis pro veřejné zdravotnictví, 1905a, 34 s.
- Kabrhel, G. a kol.:* Časopis pro veřejné zdravotnictví, 1905b, s. 229 – 231
- Kabrhel, G. a kol.:* Časopis pro veřejné zdravotnictví, 1905c, 233 s.
- Keller, M.:* Problems with alcohol: An historical perspective. In: Alcohol and Alcohol Problems. Massachusetts: Cambridge, 1976, s. 1 – 28

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

- Kolektiv autorů:* Stát a alkoholická daň. Ostržizlivění, 1, 1913, 5-6, 47 s.
- Koranda, M.:* Dětské a dorostové detoxikační centrum (DaDDC). Adiktologie, 16, 2016, 4, s. 342 – 351
- Mečíř, J.:* Zneužívání alkoholu a nealkoholových drog u mládeže. Praha: Avicenum, 1989
- Miovský, M.:* Dětská a dorostová adiktologie dělá další krůčky ve svém vývoji Adiktologie v preventivní a léčebné praxi, 2, 2019, 2, s. 81
- Miovský, M.:* Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006
- Nařízení Národního výboru československého č. 29/1918 Sb., o zřízení Československé komise lihové
- Nařízení vlády republiky Československé č. 27/1920 Sb., jímž se zřizuje stálý poradní sbor pro boj proti alkoholismu
- Plichtová, J.:* Obsahová analýza a její možnosti využitia v psychologii. Československá. Psychologie, 40, 1996, 4, s. 304 – 314
- Protialkoholní hlídka:* Kočovná výstava protipijácká a Protialkoholní vyučování. Nová kultura, 1, 1912, 6, s. 58 – 59
- Raisová, M. – Příhodová, T. – Příhodová, K. – Lawyer, S. R. – Rasmussen, E. B. – Preiss, M.:* Problematika kouření cigaret a jeho vztah k impulzivité. Adiktologie v preventivní a léčebné praxi, 3, 2020, 2, s. 88 – 98
- Sekyrka, T. – Boloňský, S. – Janžura, P.:* Sv. Vojtěch. Život a smrt mučedníka. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997
- Šejvl, J. – Mašlániová, M. – Miovský, M.:* Ellikon (1889 až 1911). Forel – Bosshardovy základy moderního přístupu k ústavní léčbě závislosti na alkoholu. Adiktologie v preventivní a léčebné praxi, 3, 2020, 1, s. 32 – 39
- Šejvl, J. – Mašlániová, M. – Miovský, M.:* The Oldest Addiction Treatment Institution on the Historical Territory of Slovakia: The Istebné nad Oravou Treatment Facility (1937-1949). Adiktologie, 1, 2019, 19, s. 17 – 25
- Šejvl, J. – Miovský, M.:* Nejstarší specializované lůžkové zařízení pro léčbu závislosti na alkoholu na historickém území Čech a Moravy: případová studie protialkoholní léčebny ve Velkých Kunčicích (1911-1915). Adiktologie, 17, 2017, 2, s. 134 – 146
- Šejvl, J. – Miovský, M.:* První zařízení pro ústavní léčbu závislosti na alkohol v Československé republice: případová studie léčebny v Tuchlově (1923-1938). Adiktologie v preventivní a léčebné praxi, 1, 2018, 2, s. 68 – 78
- Vyhlaška č. 174/1922 Sb.,* jímž provádí se zákon ze dne 17. února 1922, čís. 86 Sb. z. a n., kterým se omezuje podávání alkoholních nápojů

J. ŠEJVL, M. MAŠLÁNIOVÁ / STO LET VÝVOJE PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH PŘED DOSTUPNOSTÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1922 AŽ 2022 – PRŮŘEZOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Výnos říšského ministerstva vnitra o preventivním potírání zločinnosti policií ze 14. prosince 1937 (Grundlegende Erlass ber die vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei); RGBI 1937 I.

Zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

Zákon č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi.

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů.

Zákon č. 86/1922 Sb., kterým se omezuje podávání alkoholních nápojů.

Zákon č. 87/1948 Sb., o potírání alkoholismu.

Zákon č. 49/1947 Sb., o poradenské zdravotní péči.

Zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež.

Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek.

Doručené do redakcie: 3. 10. 2022

Prijaté na publikovanie: 31. 10. 2022

Adresa autora: Mgr. Jaroslav Šejvl, PhD.

Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze,

Apolinářská 4, 128 00 Praha 2

e-mail: jaroslav.sejvl@lf1.cuni.cz